RABBI Z. N. GOLDBERG
Abbad Bies Horaa'h "Hayashar Vehatov"
Member Of Supreme Rabbinical Court

הרב זלמן נחמיה גולדברג
אב"ד בית ההוראה לדיני ממונות "הישר והטוב"
חבר בית הדין הרבני הגדול

ב"ה, יום א', תצוה תשסח

כבוד הרבנים הגאונים מומחי מכון כתר שלום
הנני בזה להביע ברכתי שמחה בהזדמנות ספר חפץ
רב הכמות ורב האיכות שמוסף על שאלות שהקיל
מכון מכל הקהלות הקדושה שומרי תורה שעוסקים במסחר
לפעמים מה מותר ומה אסור הן בקניות של מתכרות והן
בהשקעות בחברות שונים שומרי שבת ותשובות על
הקהלות בריבות שעזר להיתר אסקו והן בהעסקת פועלים
בכרום בזוילה וגופן ניתן להתיר להשתתף עם נכרי
בשבת ויום טוב ובמוסף הלכות בהלות התלוים בגופני
הממכר ותרומו המכון את מתנו ויוצא מאתנו בספרי
הפסקים וגם תכלית אחפה להם להבין בקל מתוך קצר
ובדרכים הראוים הרבנים המחברים היה שלמה וישקון
והרב ולמתק בקצה שעסקו הספר והתשובות בכשרון רב
ובסגר מעלין שוכיה בעקר לקהלו ולהבין התשובות
וספר בה תועלת גדולי לכלל ישראל לפעמי הלכה והמעשה
ותקוני שעל ידי שיזכו הזכות אנשים אלו בכל ישפיע שפע התפלות
ויצלו להצלחה חברתם על פי דין שיזכה כשם ומלחה בכל ובכל טעמי
להשקיע בתפלתם

בברכה לכלל התורה
בלמן נחמיה גולדברג

משרד הרבנות רמת-גן

לשכת הרב הראשי
הרב יעקב אריאל

בס"ד

ב סיון תשסז

מכתב ברכה

לכבוד הרב שלמה אישון שליט"א
שלו' רב לאוהבי תורתך

ספרך העוסק כולו בעניני מסחר וכלכלה הגיעני ואני ממליץ עליו את הפסוק "כמים קרים על נפש עייפה". ברוך ה' אשר לא השבית גואל למקצוע גדול זה בתורה. ירדת לעומקא דדינא בנושאים העמוקים שדנת בהם. יהי רצון שספר זה יתרום להעמקת המודעות למשפט התורה, וירבו השואלים והמשיבים בדיני ממונות. תחום זה יחזור לתפוס שוב את מקומו הראוי לו בהלכה למעשה. ומוסר העבודה של התורה יעלה את הרמה מוסרית בחברה כולה.

הרשני להעיר כמה הערות בשולי דבריך, כדרכה של תורה. *

ושוב אני מאחל לך שיפוצו מעייניותיך חוצה וספרך יקרב את המועד עליו ניבא הנביא "ואשיבה שופטייך כבראשונה ויועציך כבתחילה אחרי כן ייקרא לך עיר הצדק קריה נאמנה.

בברכת התורה
הרב יעקב אריאל רמת גן

* חלק מהערות הרב שובצו בגוף התשובות, והשאר הובאו בנספח.

פתח דבר

בתארו את ערכה הרוחני של שנת השמיטה, בעיצומה אנו מצויים, כותב הרב קוק זצ״ל בספרו שבת הארץ:

> את אותה הפעולה, שהשבת פועלת על כל יחיד, פועלת היא השמיטה על האומה בכללה. צורך מיוחד הוא לאומה זו, שהיצירה האלהית נטועה בקרבה באופן בולט ונצחי, כי מזמן לזמן יתגלה בתוכה המאור האלהי שלה בכל מלא זהרו, אשר לא ישביתוהו חיי- החברה-של-חול עם העמל והדאגה, הזעף והתחרות אשר להם, למען תוכל להתגלות בקרבה פנימה טהרת נשמתה בכללותה כמו-שהיא. ואם אותה האביריות, המוכרחת להתלוות עם כל סדר של חיי-צבור קבועים, גורמת להקטין את עדינות-החיים המוסרית, והנגוד, המתמיד שבין השמיעה האידיאלית להכרזה של חסד ואמת, חמלה ורחמים, לבין הנגישה והכפיה ולחץ הקפדה של קנין ורכוש, המוכרחים להראות בעולם המעשי, גורם הרחקה לאור האלהי מתכונת הכרתה הציבורית של האומה, שהרחקה זו מפעפעת כארס גם במוסרם של היחידים - הנה הפסקת הסדר החברתי בצדדים ידועיס, מתקופה לתקופה, מביאה לאומה זו, כשהיא מסודרת, על מכונה, לידי עליתה העצמית למרומי התכונות הפנימיות שבחיים המוסריים והרוחניים, מצד התכן האלהי שבהם, העומד למעלה מכל תכסיס וסדר חברתי והוא מעבד ומעלה את הסדרים החברתיים ונותן להם את שלמותם.

שנת השמיטה, עניינה להעלות את שש השנים שלאחריה. להביא לכך שהחיים המוסריים והרוחניים יופיעו גם כאשר עסוק העם בענייני קנין ורכוש, ושהאור האלוקי יתגלה לא רק עת שובת העם ממלאכה.

אנו מצווים, איפא, על צמצום הניגוד שבין ״השמיעה האידיאלית להכרזה של חסד ואמת״, לבין ״לחץ ההקפדה של קנין ורכוש״.

מכון כת״ר שם לו למטרה לתת את הכלים על מנת לאפשר ליחיד ולציבור לחיות גם את חיי החולין מתוך קדושה. להביא לכך שאורה של תורה, ערכי ההלכה והמוסר, יתגלו גם כאשר עסוקים במסחר וכלכלה.

ספר זה הינו השישי בסדרת הספרים של מכון כת״ר, ומבחינה זו מהווה המשך למחקר המעמיק בנושאים המגוונים הנוגעים לחיי כלכלה עפ״י התורה.

אכן, יש בספר זה גם מן הייחודיות: בשונה מקודמיו, הספר שלפנינו הינו ספר של שאלות ותשובות, ובתור שכזה הוא עוסק בעיקרו בשאלות מעשיות הבאות ״מן השטח״, והמקיפות מגוון גדול של סוגיות, המתפרסות על פני כל חלקי

השולחן ערוך, כאשר המשותף שבהן – שייכותן לנקודת המפגש שבין עולם ההלכה לכלכלה המודרנית.

נודה לידידנו היקר מר יחזקאל הלר על תרומתו למכון מראשית הקמתו ועד הלום.
תודות ליו״ר העמותה מר יצחק יפין, למר יהודה לייבוביץ׳ ולמשפחת אליאש על תרומתם להוצאת הספר, למלווה הארגוני הנמרץ מר חנניה ריצ׳מן, ולכל המלווים והתומכים, ישלם ה׳ להם כפעלם הטוב ויתברכו בכל מילי דמיטב.

נסיים בתודה לריבונו של עולם שסייע בידינו עד כה, ובתפילה שיסייענו להמשיך ולהוציא לפועל חיבורים נוספים העומדים כבר לפתחנו.

יצחק בזק שלמה אישון

פתיחה

ספרות השו״ת שראשיתה עוד בתקופת הגאונים, התעצמה בתקופת הראשונים עם ההתפתחות הגדולה בחיי הכלכלה בעולם. שאלות רבות התעוררו בענייני מסחר, מסים ירושות ועוד, ואלו הופנו לגדולי הראשנים שהעלו את תשובותיהם על הכתב.

מאז ועד היום תופסת ספרות השו״ת מקום נכבד בספרות ההלכה. ברם, בשנים האחרונות, עם ההתפתחות הטכנולוגית, נוצרו אפשרויות חדשות בעולם התקשורת, אשר הפכו את האפשרות לשאול שאלות הלכתיות ולקבל תשובות מוסמכות לזמינה ומיידית. התפתחות זו חוללה מהפך אשר העלה במאות אחוזים הן את הקף השואלים והן את הקף השאלות והתשובות.

גם מכון כת״ר נטל חלק באותו מהפך ופתח ערוצים נוספים של שאלות ותשובות, דרך אתרי מורשת ומכון כתר, דרכם מתקבלות אלפי שאלות בנושאים מגוונים הנוגעים לחיי המסחר והכלכלה. מעט מתוך אותו מגוון עצום מצוי בספר זה.

המשנה במסכת אבות (ה, ז) מונה בין שבעה מאפייני החכם את מי ש״אינו נבהל להשיב״.

בפשטות, כוונת המשנה לומר שהחכם אינו ממהר להשיב לפני שבדק היטב את הדברים, כעניין שאומר הכתוב בקהלת (ה, א) ״אל תבהל על פיך ולבך אל ימהר להוציא דבר לפני האלהים...״ (ראה מסכת כלה רבתי ד, ד). וכן באר הברטנורא בפירושו למשנה שם:

> ואינו נבהל להשיב - כדי שתהא תשובתו כהלכה. וכן באליהוא הוא אומר (איוב ל״ו) כתר לי זעיר ואחוך:

וכן כתב גם בפירוש רבינו יונה שם:

> ואינו נבהל להשיב - שאינו ממהר להשיב מענה כי ישאלוהו עד שישמע כל הטענות וכל אשר רצון השואלים לדבר ולהאריך בשאלה ויעיין בדברים היטב. ואל יבהל פיו ולבו אל ימהר להוציא דבר עד יהיה ברור כשמש לפניו והוא מדרך החכמה כי בזה תהיה תשובתו נכונה:

אולם, החתם סופר (שו״ת חתם סופר חלק ו - ליקוטים סימן פה), הביא פירוש הפוך, אותו הוא מבסס על פירוש המשנה לרמב״ם:

> זאת שנית חשתי ולא התמהמתי להשיב מיד ביומו כאשר זרזוני באגרותם הנ״ל לבל יאוחר תשוב׳... וסמכתי ראשי ורובי על פי׳ המשנה להרמב״ם פ״ה

> מאבות בשבעה דברים בחכם וכו׳ אינו נבהל להשיב שרצונו שממהר להשיב ואינו נבהל ורועד מפני שאלת וקושי׳ המטעה כי מיד ירגיש מקום טעותו וישיבהו לאלתר בלי התבוננת וכו׳ והענין בזה כי פלפולים אין להן קץ וכל אדם יכול להשיב על טענת חבירו ויבוא גם זה וישיב על תשובותיו של זה לאהבת הניצוח ואמרו הקדמונים אנו כאצבע בקירא לסברא ר״ל קירא שעוה ר״פ במה מדליקין וכמו האצבע בשעוה לכל אשר יחפוץ יטנו ה״נ סברת אחרונים אינם חזקות וקיימות כי כל איש יטה סברתו לאשר לבו חפץ אך אם מיד ולאלתר בלי שום התבוננות אדם מוצא תשובה לסברת המטעה זה מראה לנו שכן עלה במחשבה לפנינו מאז ומעולם טרם נחלק עלינו שום בריה ואינני אומר אלא האמת כאשר הוא ולא בדיתי מלבי דברי שקר לאהבת הניצוח והענין קרוב למסיח לפי תומו אשר נאמן יותר...

הרי שלמד שלדעת הרמב״ם ״אינו נבהל להשיב״ הכוונה היא שאינו נרתע ומתמהמה, אלא ממהר להשיב.

שני הפירושים המנוגדים הללו ל״אינו נבהל להשיב״, עומדים בשורשו של מתח תמידי הקיים בתחום השו״ת. מחד – הרצון להוציא תשובה מקיפה ומסודרת, שנכתבה אחרי עיון והעמקה וברור יסודי של הסוגיא, ומאידך – הצורך שלא להתמהמה ולתת תשובה מהירה לשואל המצפה לכך בכליון עיניים.

מכון כת״ר משתדל ככל הניתן לתת תשובות מיידיות באמצעות ערוצי התקשורת החדישים. הכרך שלפנינו נועד, בין השאר, להשלים את הפן השני של ״אינו נבהל להשיב״: בספר מובאות התשובות בהרחבה ובהעמקה, בתוספות הסברים ומקורות, שמטבע הדברים אינם קיימים במענה הניתן במהירות ובזמן אמת.
עם זאת, בצד ההרחבה וההעמקה בחלק התשובות, השתדלנו לשמור על האותנטיות של השאלות ועל כן הבאנו אותן כצורתן, כפי שנשאלו, בלא שינוי בתוכנן, וכמעט בלא שינוי בסגנונן.

כדרכו של מכון כת״ר במחקריו, גם בספר השו״ת השתדלנו להתייחס לחוק במדינת ישראל כל אימת שהדבר רלוונטי, הן בכדי לעמוד על ״מנהג המדינה״ או ״דינא דמלכותא״ במקום שהדבר נצרך, והן לשם ההשוואה בין ההלכה לבין החוק במדינת ישראל, מתוך תקווה שיהיה בכך בכדי לסייע ביישום המשפט העברי במדינת ישראל.

תחום הכלכלה עפ״י ההלכה בו עוסק הספר הינו נרחב ביותר. המעיין בספר יווכח כי השאלות בנושאים אלו מקיפות את כל חלקי השולחן ערוך ואינן נוגעות רק לחלק חושן משפט.

זאת ועוד, השאלות בנושאים של כלכלה עפ״י ההלכה אינן נוגעות רק לכלכלנים וסוחרים כי אם לכל אדם ולכל משפחה במשק הבית הפרטי שלה, שהרי ברור ששאלות בסוגיות כגון הגנה על זכויות יוצרים, מוסר עבודה, צדקה ואף השקעות כשרות עפ״י ההלכה נוגעות לא רק לאנשי עסקים.

לאור המגוון הגדול של הנושאים חלקנו את הספר לארבעה שערים:

הראשון והגדול שבהם עוסק במסחר וצרכנות כהלכה מהיבטים שונים: שמירת שבת ומועד, איסור ריבית, זכויות יוצרים ועוד. השער השני – צדק ומשפט עוסק בעיקרו בסוגיות משפטיות שאינן נוגעות למסחר וצרכנות. לאחריו בשער השלישי ריכזנו את התשובות העוסקות בדיני עובדים ומעבידים, ולבסוף שער העוסק בצדקה ומעשר כספים, שעניינו דרך הקצאת המשאבים במשק הבית הפרטי. בשער זה התייחסנו גם לשאלות הנוגעות לגביית חובות מלווים הנתונים בקשיים, באשר הלוואה לעני הינה ג״כ בגדר מצוות צדקה.

כמו״כ צרפנו מפתח מקורות מפורט שנועד להקל על העיון וההתמצאות בנושאים המגוונים שבספר.

תודתנו למו״ר הגרז״נ גולדברג שליט״א, ולמו״ר הרב יעקב אריאל שליט״א, אשר טרחו ועברו על חלק ניכר מהתשובות וזיכו אותנו בהערותיהם - הארותיהם. חלק מן ההערות שובצו בגוף התשובות וחלקן – בנספח.

תודה לעמיתי הרב יצחק בזה שליט״א על מאמציו הגדולים בהוצאת הספר, ולחברי מכון כת״ר אשר חלק ניכר מהתשובות לובנו ונתבררו בעזרתם.

השנה הסתלק מאתנו מו״ר הגר״א שפירא זצ״ל, אשר זכיתי ללמוד תורה מפיו במשך שנים רבות. הרב שפירא זצ״ל נתן את ברכתו לכל ספרי המכון שיצאו עד כה. ספר זה הוא הראשון היוצא לאור לאחר הסתלקותו. יהיה ספר זה לעילוי נשמתו.

יה״ר שיזכנו הקב״ה לעוד שנים רבות בהם נוכל להמשיך ולעסוק בתורה, ללמוד וללמד, לשמור ולעשות, מתוך בריות גופא ונהורא מעליא.

שלמה אישון

רעננה